

Vattenanknutna kulturmiljöer intill vattendrag i Uppsala län

Hargsån – Avrinningsområdet mellan Olandsån och Skeboån i
Norra Östersjöns vattendistrikt. Hargs socken.

Foto framsida: Äldre dämme vid Nerhammaren

Om inte annat anges är foton i rapporten tagna av Bitte Franzén.

Länsstyrelsen i Uppsala län

Bäverns gränd 17

751 86 Uppsala

Tfn: 010-22 33 000 (vxl)

E-post: uppsala@lansstyrelsen.se

Internet: www.lansstyrelsen.se/uppsala

Länsstyrelsens Meddelandeserie 2016:16

Du hittar rapporten som pdf-fil på vår webbplats [www.lansstyrelsen.se/
uppsala](http://www.lansstyrelsen.se/uppsala)

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Bakgrund.....	1
Uppdraget	2
Inventeringsområdet.....	2
Metod.....	2
Kulturmiljön	3
Hargs Bruk.....	4
Kart- och arkivstudier	5
Vandringshinder.....	6
Resultat	8
Kulturmiljöområde.....	8
De föreslagna omlöpen.....	16
Kulturhistorisk värdering	20
Fornsök - begrepp	22
Referenser	22

Kulturhistorisk inventering inför planerat anläggande av omlöp för fiskväg vid Nerhammaren i Hargs Bruk, fastigheten Harg 17:1, Östhammars kommun, Uppsala län

Sammanfattning

Breja Arkeologi har på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län utfört en kulturhistorisk inventering inom Hargs Bruk. Inventeringen föranleddes av att man i Hargsån, vilken rinner genom bruket, vill göra fiskevårdsåtgärder i form av två omlöp. Inom området finns sedan tidigare registrerat bruksområden med bl a en hammarsmedja. Ett kulturmiljöområde kom att beskrivas och värderas som berör bägge omlöpen. Inom kulturmiljöområdet finns lämningar efter äldre kvarn- och sågverksamhet som bedömts som Fornlämning samt yngre lämningar som hört samman med en sågverksamhet som haft sin höjdpunkt under 1900-talets första hälft. Kulturmiljöområdet har ett högt värde för kulturmiljön.

Bakgrund

Vid Hargs Bruk, utefter Hargsån, planeras för fiskevårdsåtgärder för att möjliggöra fria vandringsvägar för fisk. I en rapport som sammanställts av Upplandsstiftelsen och Sportfiskarna har två möjliga sträckor för omlöp pekats ut vid Nerhammaren, dels en i den gamla åfåran dels en sträckning söder om denna, i huvudsak genom dagens betesmark.

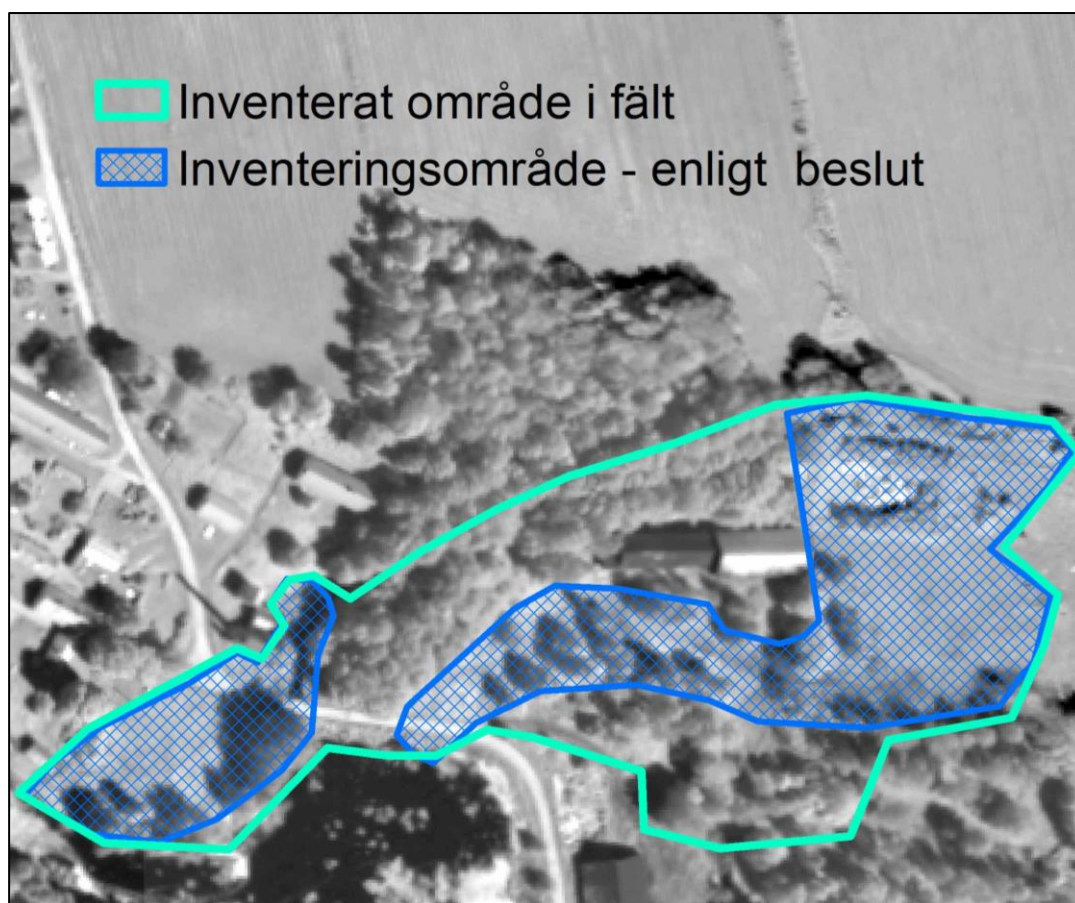
Uppdraget

Syftet med uppdraget har varit att identifiera de lämningar som kan knytas till de verksamheter som nyttjat områdets vattenkraft.

Uppdraget har omfattat en kart- och arkivstudie samt fältinventering inom angivet inventeringsområde, registrering och redigering i Fornsök, med efterföljande skriftlig rapport, tydligt redovisad med foton och kartor. Fältinventeringen genomfördes under juni 2016.

Inventeringsområdet

Hargsån ligger inom avrinningsområdet mellan Olandsån och Skeboån i Norra Östersjöns vattendistrikt. Hargsån är 1,5 km lång och rinner från Löhammarssjön i väster genom Hargs bruk och mynnar nedströms ut i Hargsviken vid Hargshamn. Inventeringsområdet omfattade enligt beslut två områden, på tillsammans ca 16 000 m². Även ytan mellan dessa kom att inventeras i fält. Vid inventeringstillfället var växtligheten frodig och mycket hög vilket väsentligt försvårade inventeringsmöjligheterna.

Metod

Den metod som har använts utvecklades i samband med projektet *Inventering och värdering av vattenanknutna kulturmiljövärden inom Norra Östersjöns vattendistrikt* som påbörjades 2009. Projektets huvudsyfte var att ta fram ett översiktligt kunskaps- och inventeringsunderlag av vattenanknutna kulturmiljövärden. I projektet utformades en blankett med en värderingsmetod för kulturmiljöer vilken legat som grund för denna värdering. Inom länet har fem vattendrag tidigare inventerats; Tämnaån (Rapportmanus 2009-2010), Jumkilsån, Strömarån (Länsstyrelsens meddelande serie 2014:19 och 2014:18), Örsundaån och Sävaån (Länsstyrelsens meddelande serie 2016:10 och 2016:11.)

Inför fältinventeringen har en genomgång och insamling av det arkivmaterial som berör arbetsområdet gjorts på Antikvarisk Topografiska Arkivet i Stockholm. I övrigt har de digitala registren utgjort basen av förarbetet, bl.a. Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformations-system (FMIS/Fornsök) och Lantmäteriets kartarkiv. Relevant litteratur och rapporter samt Internet har kompletterat förarbetet. Stor vikt har lagts på att studera, tolka och rektifiera äldre historiska kartor, från 1630-talet och framåt, då mycket information finns i både kartor och i dess textdelar. Yngre kartor utgör den Häradsekonomiska kartan från mitten av 1850-talet och 1950-talets Ekonomiska karta. Fastighetskartan och flygfoto har ingått som informationskällor och underlag för tolkning och registrering i fält. Kartorna och övriga GIS-skikt har sammanställts i ett dataprogram ArcMap10, för att därefter kunna överföras och användas i en handdator med GPS i fält.

Nya forn- och kulturlämningarna har mätts in med handdator och därefter registrerats i Fornsök samt äldre lämningar har redigerats efter behov. Lämningstyper, beskrivningar och registrering har skett enligt Riksantikvarieämbetets praxis samt enligt Kulturmiljölagen (1998:950).

Värderingsmodellen har en fyrgradig skala

- Ringa värde för kulturmiljön
- Värde för kulturmiljön
- Högt värde för kulturmiljön
- Mycket högt värde för kulturmiljön

Bedömningen grundar sig på;

- Bruksvärde med valalternativ kring huruvida anläggningen/miljön fortfarande nyttjas och om det är för ursprungligt ändamål
- Kunskapsvärden kring möjligheter att kommunicera den kulturhistoriska berättelsen
- Upplevelsevärde med valalternativ Ringa eller Stora upplevelsevärden

Kulturmiljön

Inventeringsområdet ligger söder om samhället Östhammar inom Hargs Bruks ägor, i Hargs socken. Genom bruksområdets västra del sträcker sig en långsträckt rullstensås och genom bruket rinner Hargsån med sitt utflöde i Hargsviken. Hargsån var seglingsbar ända upp till "Börstilsåsen" under vikingatid, vilken låg där Hargs Bruk idag ligger. Ortnamnet Harg förknippas både med kult och stenhög (Dietrichson, 2012, del 1) och har en sakral innebörd (SOFI, s 110).

Äldre lämningar och fynd i närområdet utgörs bl a av en funnen stockbåt (Harg 71:1), vilken påträffades vid det övre dammbygget samt rester av en boplats (Harg 57:1), söder om bruksherrgården. Även äldre skriftliga uppgifter finns om ett påträffat järnsvärd och en lerkruka i en jordhög, nära bruksherrgårdens allé (Dietrichson, 2012, del 1), vilket möjligen kan ha kommit från ett försvunnet bygravfält. Fynd av brons- och järnföremål har även påträffats vid anläggandet av järnvägen genom bruksområdet, samt flera fornfynd skall tidigare ha förvarats på bruket (ATA). I närområdet finns även kända järnåldersgravfält, en runsten och en medeltida kyrka.

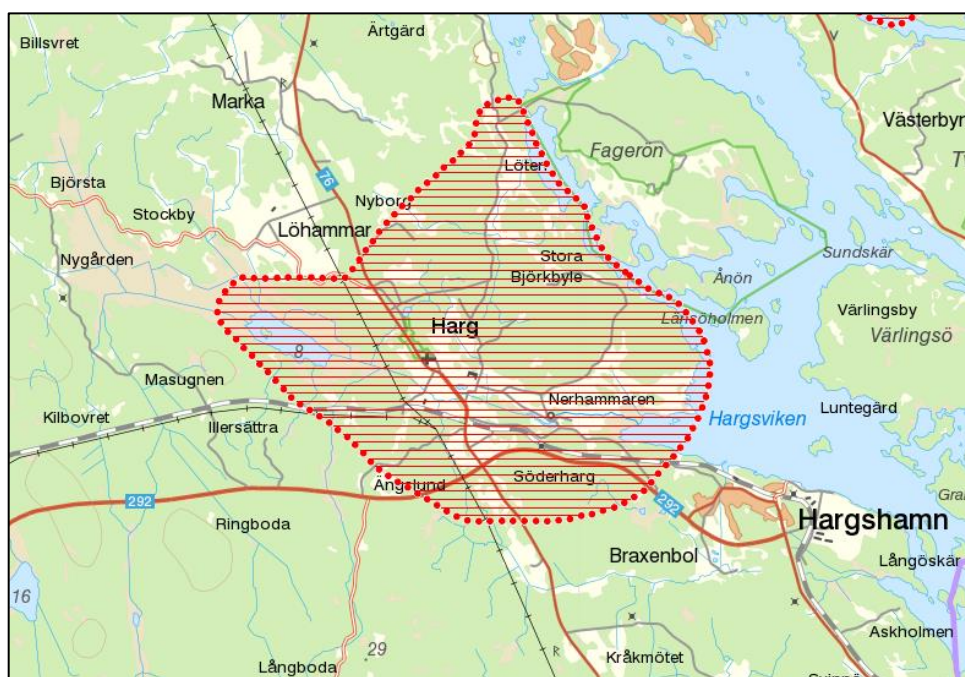
I Fornsök är Hargs bruksområde uppdelat på tre områden (Harg 58:1-3), varav enbart den södra delen (Harg 58:3) har den antikvariska statusen som Fornlämning och de övriga Bevakning då dessa till större delen är bebyggda, men där äldre kulturlager kan finnas dolda. Delar av Harg 58:2 ligger inom inventeringsområdet.

Hargs hamn har varit känd sedan 1500-talet med en stor varvsverksamhet som utvecklades under 1600-talets krigsår och därefter som utskepningshamn till det nystartade järnbruket (Dietrichson, 2012, del 1). I anslutning till bruket finns flera gruvområden, en tegelbrukslämning och vid Hargsåns utlopp ligger bl. a. Hargs järnbod från 1700-talet.

Hargs Bruk

Före brukstiden fanns här två byar, Söderharg, söder om ån och Norrharg, norr om ån. Den norra byn, låg på ungefär samma plats som dagens bruksherrgård medan det äldsta läget för den södra byn, låg söder om Hargsån och är idag öde. Äldre kartmaterial från mitten av 1600-talet visar att det fanns ett stort antal vattenkvarnar uppströms Hargsån och inom inventeringsområdet fanns en kvarn och/eller en såg samt en hammare, Nerhammaren.

Hargs bruk anlades år 1668 utmed Hargsån som förbinder Löhammarsjön med Hargsviken. Två hammarsmedjor byggdes upp samt bostadshus med tillhörande ekonomibyggnader. Bruket kom således att bestå av en stångjärnshammare Övre hammaren och Nedre hammaren som var en Tyskhammare som förlades här åren 1675-76 (Dietrichson, 2012, del 1). Alltsammans kom att brännas ned av ryssarna år 1719. Drygt tio år senare kom bruket att byggas upp igen i huvudsak enligt den tidigare dispositionen. Under 1700-talet tillkom även bruksherrgården med flyglar samt parken. Hargs bruk har ännu idag kvar den gestaltning som den framstod på 1700-talet och utgör en sammanhållen enhet med herrgården, parken, smedjor, bruksgator m.m.

Riksintresseområde C23 – utdrag ur Fornsök.

Hela bruksmiljön ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården (C 23); *"Bruksbebyggelse med bostäder utmed två bruksgator, smedjor, dammar, herrgård med trädgård och park, jordbruksbyggnader och torpbebyggelse samt utskepningshamn med järnbod. Lämningar efter kopparhytta, tegel- och kalkbruk samt gruvhåll"*.

Kart- och arkivstudier

De äldsta kartorna över bruksområdet utgör de kartor som upprättades åren 1635 och 1638 över Söderharg och Norrharg. Ingen av dessa berör de båda inventeringsområdena. Den äldsta kartan över inventeringsområdet är en ägomätning över Hargs bruk från 1737, med bruksdammen, Nedre hammaren, ett kolhus samt en kvarnmarkering norr om dammen. Nästa gång som inventeringsområdet karteras är år 1741, med samma byggnader markerade, samt ett hus, troligen kvarnen söder om ån. När området karteras 1763 saknas markeringen för kvarnen. När den Häradsekonomisk kartan upprättas åren 1859-63 finns en kvarn på åns norra sida. På en kartering från år 1892 finns även en såg på åns södra sida samt ytterligare tre hus som hör samman med träindustrin samt ett kolhus, till stora delar utanför inventeringsytorna. På en karta från år 1910, finns på samma plats som kvarnen en ångdriven kraftstation. Möjligen finns kvarnen kvar parallellt med ångkraftverket då en karta från år 1941, anger att det finns en mjölkvarn vid ån. På den Ekonomiska kartan från 1953 har en träindustri brett ut sig på båda sidor om ån med upplagsplatser och järnväg, samt flera byggnader som hör samman med träindustrin.

Utdrag ur 1741 års karta. ©Lantmäteriet

För Hargs bruk finns tre nyskrivna volymer (från år 2012 och framåt) som behandlar Hargs bruks 350-åriga historia från 1600-talet fram till idag författat av Rose-Marie Dietrichson, på uppdrag av den förre bruksägaren. Det stora privata bruksarkivets alla skrivelser och dokument har legat som grund för böckerna.

Tidigare undersökningar

Inom inventeringsområdet har inga arkeologiska undersökningar gjorts. Inom bruksområdet gjordes 2001 en arkeologisk schaktövervakning för en bredbandskabel. Då påträffades ett kulturlager utmed vägen, intill de äldre husen som innehöll bl.a. slagg, sot, kol, porslin, vilket daterades till 1700-talet och tiden därefter (Fagerlund, 2001). Vid anläggandet av väg 1113, mellan Harg och Hargshamn gjordes en utredning på 1990-talet då ett område med fossil åkermark registrerades. Vid Revideringsinventeringen som genomfördes år 1994, uppmärksammades inom fornlämningsområdena (Harg 58:1-3), sot, kol och skärvsten samt enstaka husgrunder. I beskrivningarna anges att dolda kulturlager kan finnas i området med koppling till den äldre industriverksamheten och bebyggelsen.

Vandringshinder

Inom områdena har två vandringshinder pekats ut (Söderman, M, Remén Loreth T, 2016) dels utefter den gamla åfåran (vandringshinder 1) och dels vid dämnet vid dammen (Vandringshinder 2).

Utdrag ur karta från rapport (Söderman, M, Remén Loreth T, 2016) med de två vandringshindren markerade vid Nerhammaren.

Vandringshinder 1

Vandringshinder 1 är uppbyggt i huvudsak av stockar och pinnar. Dess funktion är oklar och inga kartor eller andra arkivmaterial finns som pekar på att här funnits någon form av aktivitet under de senaste århundraden. Hindret bör kunna tas bort.

Vandringshinder 2

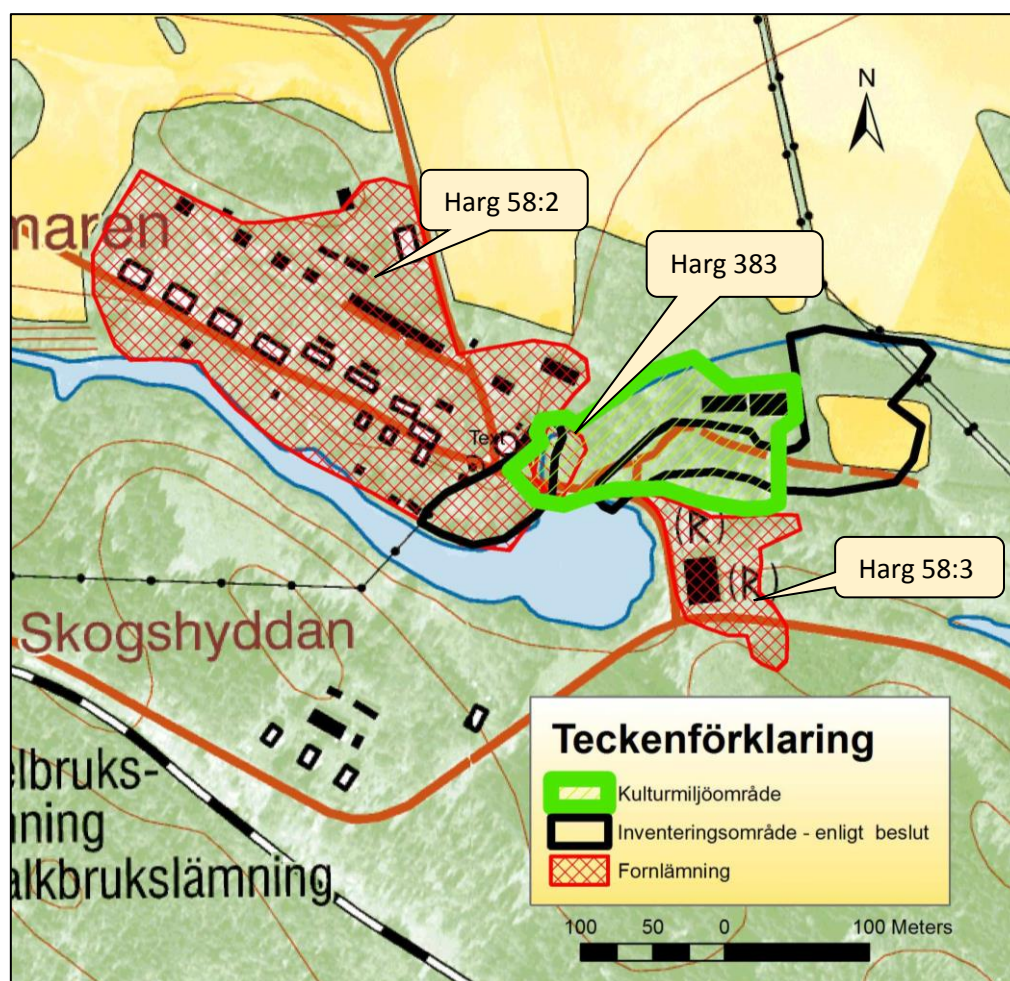
Vandringshinder 2 utgörs av dämnet vid hålldammen. Dämnet har en konstruktion av trä och stål och bron över ån är träbelagd. Dämnet anges ha ett vertikalt fall på ca 4,5 meter nedströms.

Resultat

Kulturmiljöområde

Kulturmiljöområdet har bedömts ha ett högt värde för kulturmiljön. Inom området finns en småindustriell miljö med lämningar efter en kvarn- och sågverksamhet från 1700-talet och framåt samt kvarvarande byggnader som hört samman med den yngre sågverksamheten. Områdets skydd omfattas delvis av KML och ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (C23).

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Harg 58:2	Bruksområde/hammarområde	Bevakning
Harg 58:3	Bruksområde	Fornlämning
Harg 383	Småindustriområde	Fornlämning

De aktuella inventeringsområdena utgör en del av Hargs bruks industrihistoriska epok. Nerhammaren (Harg 58:3), anlades på 1670-talet med tillhörande kolhus, bostäder och uthus och ligger i direkt anslutning till inventeringsområdet. Inom området registrerades äldre kvarn- och såglämningar, från 1700-1800-talen. När stångjärnsbruket upphör på Hargs bruk på 1920-talet tar skogsbruket och träindustrin över vars spår idag kan ses i form av ett par kvarstående byggnader, förhöjningar i markytan, grunder och betongfundament.

De registrerade forn- och kulturlämningarna, Harg 58:2-3, har redigerats i Fornsök, varav geometrin inom Harg 58:2 enbart justerats i anslutning till vattenrännan och Harg 58:3 utökades åt öster där b.la. en broläggning samt ett sot- och kolbemängt kulturlager med inslag av slagg iakttogs utmed en djurstig.

Del av brofundament inom Harg 58:3.

I den upptrampade djurstigen syns kol, sot och slaggbitar inom den del som utvidgades inom Harg 58:3.

Harg 383 – ett småindustriområde

I anslutning till ån registrerades en ny Fornlämning, ett **småindustriområde (Harg 383)** bestående av resterna efter en kvarn och en såg. Området omfattar båda sidorna av ån och lämningarna utgörs av en vattenränna, ett dämme, grunder och ett flertal kallmurade konstruktioner samt trärester. Äldre kartor visar att det under 1700-talet fram till mitten av 1900-talet funnits vattenkvarnar för såg- och kvarnverksamhet på platsen. På den äldsta kartläggningen över området från 1737, finns en kvarnmarkering vid ån där läget på vilken sida om ån den legat inte går att avgöra. Fyra år senare anger en mer detaljerad karta att en vattenkvarn låg på åns sydöstra sida. På åns nordvästra sida finns den äldsta säkra läget angivet först på den Häradsekonomiska kartan från åren 1859-63. Själva hålldammen ligger söder om området, vilken sedan 1600-talets mitt tjänat som bruksdamm till Hargs järnbruk och senare även till såg- och kvarndriften. Över dämmena går idag en körväg.

Del av den stensatta rännan samt stenfundament intill kraftverket.

Den vattenfyllda nordvästra vattenfåran går från dammen söder om vägen. Den har stensatta kanter av stora huggna block utmed en ca 30 meter lång sträcka. På dess västra sida står idag ett ångkraftverk som uppfördes i början av 1900-talet och ingår i Harg 58:2. Intill och parallellt med denna och vattenfåran är ett stenfundament, ca 10 meter långt och ett par meter högt som möjligen utgör del av fundamentet för ett kvarnhjul. Från kraftverket vägg sticker flera avhuggna stockar ut. I anslutning till kraftstationen och norr om denna finns en större cementgrund, samt med mindre uppstickande fundament i cement med järnrör, troligen rester efter den senaste mjölkvarnen som fanns här enligt en karta från år 1941. Sannolikt har kvarndriften varit i bruk samtidigt med kraftstationen.

Sydost om kvarnrännan, på båda sidor om årännan (idag närmast torrlagd), finns ett flertal lämningar. Intill och norr om vägen är ett delvis raserat stenfundament cirka sex till fem meter stort och intill två meter högt. I anslutning till ån och på dess båda sidor finns flera stenkonstruktioner, varav ett par troligen är en grund/ruin och ett kvarnhjul. På åns nordvästra sida är en större raserad konstruktion, ca 1,5 meter hög samt parallellt med denna i ån en träkonstruktion. På åns sydöstra kant är en del av en större grund, ca 20 meter lång, med en synlig stensyll av huggna block. Grunden kan ha tillkommit senare än övriga anläggningar och kan vara det såghus som finns med på en karta från år 1892. Troligen har de äldsta lägena för kvarn respektive såg legat på vardera sidan om den ursprungliga ån. Ett raserat dämme av trä, sten och betong finns intill dammen öster om dagens dämme.

Rester efter kvarn- och sågverksamheten i ån samt möjligen en rest från en timmerränna.

Del av en lång stensyll till en grund, sannolikt till ett såghus från 1800-talet.

Sentida lämningar

Inom delar av inventeringsområdet, samt mellan dessa områden finns rester bl. a. efter en träindustri som anlades i slutet av 1800-talet och som fanns kvar till mitten av 1900-talet. På en karta från år 1892 finns inom denna del både ett såghus, ett hyvelhus, ett upplagshus samt ett kolhus. Grunden efter såghuset är sannolikt den grund som beskrivs inom Fornlämning Harg 383. På platsen för hyvelhuset och upplagshuset finns idag två byggnader som kan utgöra dessa byggnader. Där kolhuset och upplagshuset låg finns idag förhöjningar i markytan och i vägkanten mellan dessa hus syns rikligt med, kol, sot och tegel. Under 1900-talet anlades en transportjärnväg från åns norra sida, tvärs över ån för att därefter gå norr om hammarruinen och mot Hargshamn. Idag finns ett par betongfundament i ån, ca 3 meter långa och 1,5 meter höga samt ett 10-tal mindre grundstenar/plintar som sannolikt hört till transportsystemet. Utefter åns kanter finns flera järnrör och ytterligare mindre fundament av betong och sten. Sågverket lades ned år 1962 (www.hargsbruk.se).

Utdrag från 1892 års
karta över Nerhammaren
och sågen.
©Lantmäteriet

Nedan: Utdrag ur den
ekonomiska kartan från år
1953. ©Lantmäteriet

Betongfundament i ån.

Mindre plint av betong.

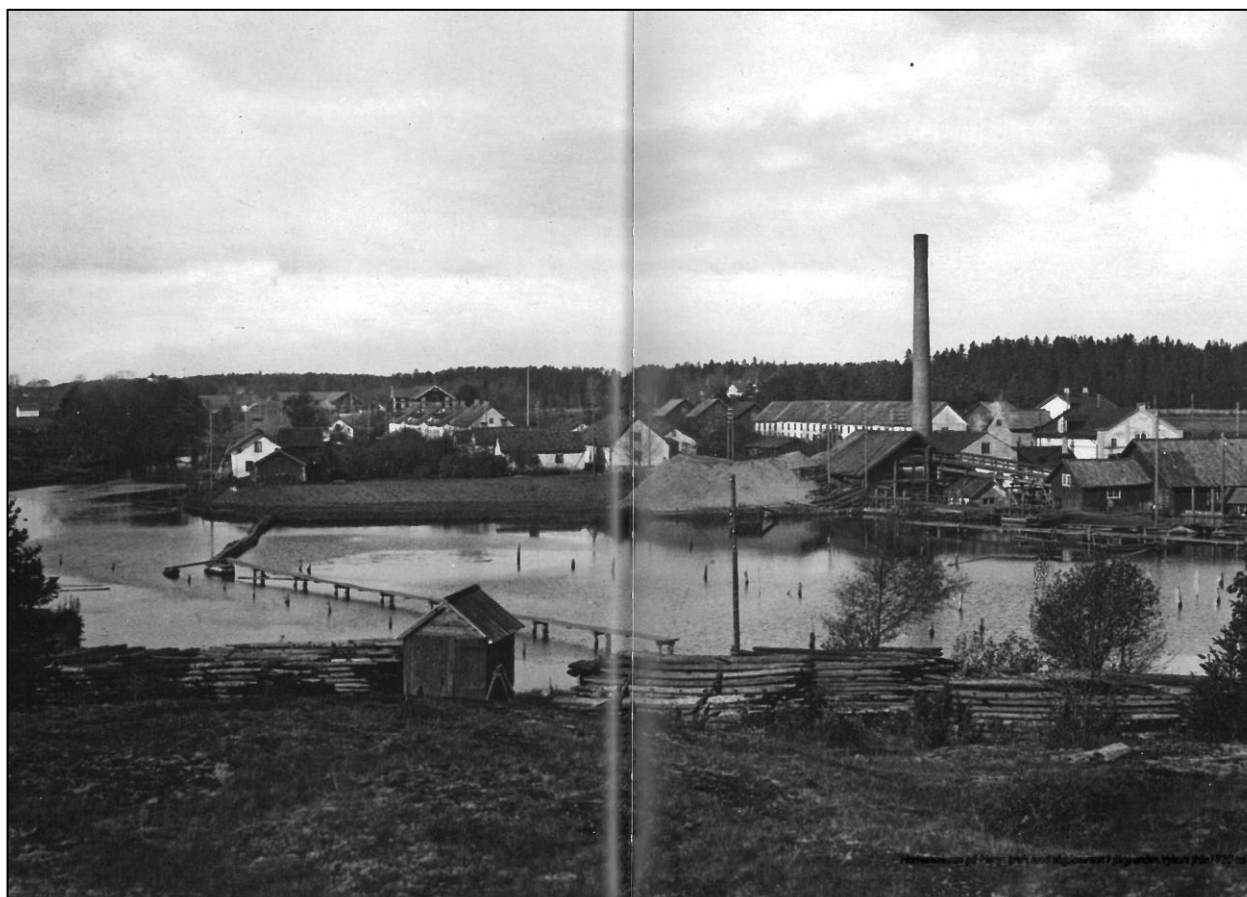
Vid vägreken syns kol, sot, tegel.

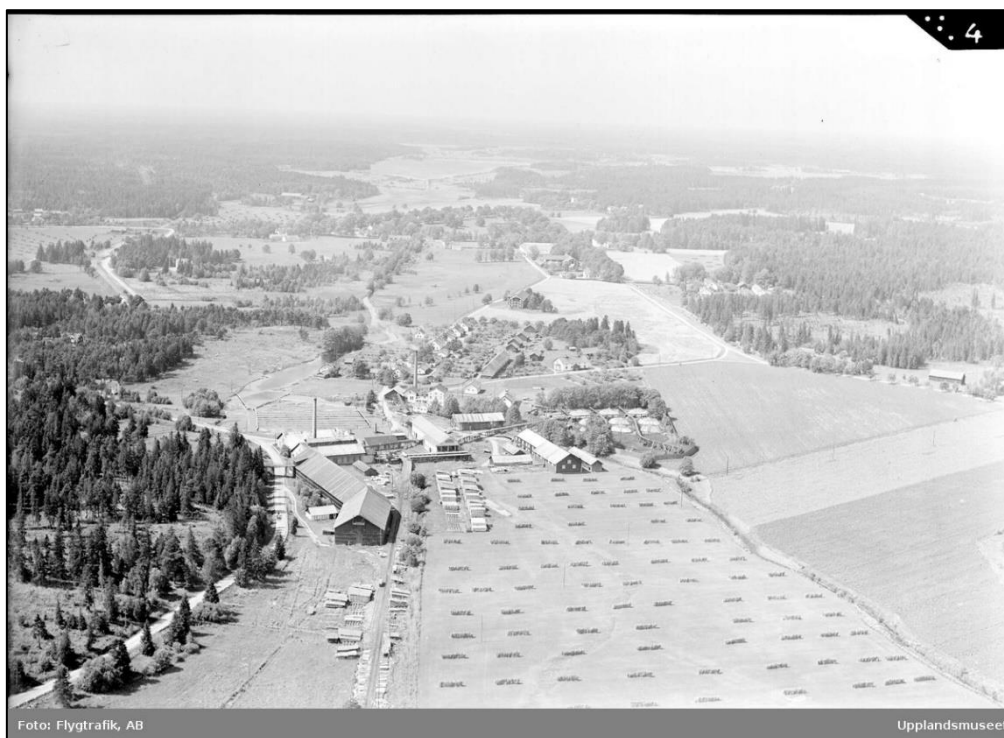

Ekonomibyggnader inom kulturmiljöområdet. Troligen är ett eller båda husen desamma som hört till sågverksamheten.

Dammen och sågverket på 1920-talet. På 1930-talet anges att det på sågverket arbetade 130 man fördelade på två skift. Foto från Hargs bruk.

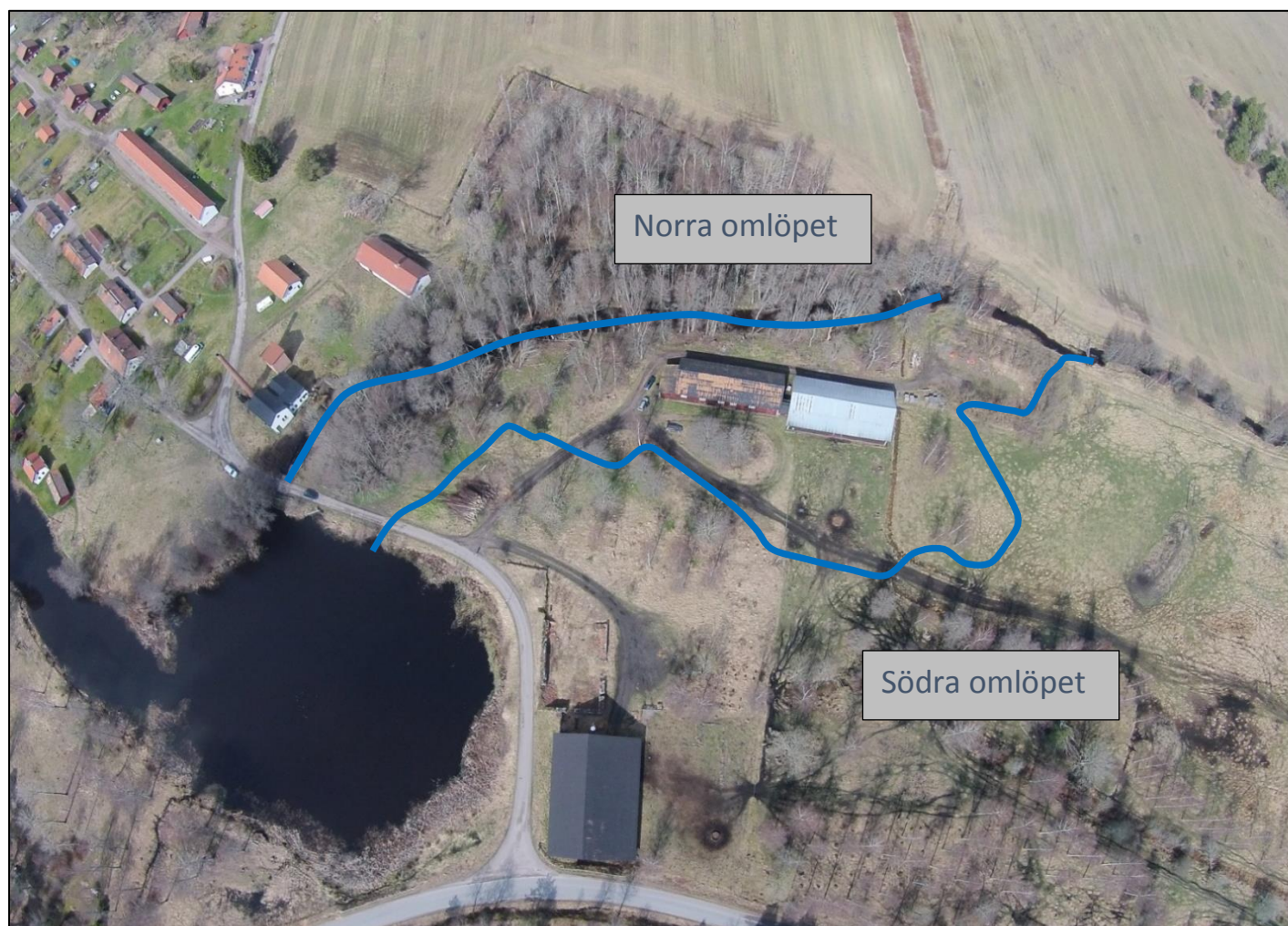
Sågverket och Nerhammaren i förgrunden och bruksgatan i bakgrunden. År 1939. Foto från öster. Digitalt museum. Upplandsmuseet.

Sågverket och Nerhammaren med bruksgatan i förgrunden. År 1936. Foto från väster. Digitalt museum. Upplandsmuseet.

De föreslagna omlöpen

Av de föreslagna omlöpen går ett i den gamla åfåran (här kallad det norra omlöpet) och berör båda vandringshindren samt Harg 583 och Harg 58:2. Det andra omlöpet söder om denna (här kallad det södra omlöpet) går i huvudsak genom betes- och hagmarker och berör de yngre träindustrilämningarna från i huvudsak 1900-talet.

De två föreslagna omlöpen. Karta Länsstyrelsen i Uppsala län.

Det norra omlöpet

Nedre och nordöstra delen av å fåran.

Den stensatta åfåran uppströms mellan de båda vandringshindren.

Dammen med dämnet som utgör vandringshinder 2.

Det södra omlöpet

Den nordöstligaste delen av omlöpet där omlöpet går samman med ån.

Den östligaste delen av omlöpet i betesmark.

Den södra delen av omlöpet går i betesmark. En långsmal förhöjning och ett fundament av betong i förgrunden.

Omlöpets sydvästra del med en förhöjning i hagmarken. På platsen har dels en transportjärnväg gått samt intill denna har ett långt kolhus tidigare legat.

Kulturhistorisk värdering

Kulturmiljöområdet omfattar ett småindustriområde som ligger inom Hargs Bruk och är del i ett riksintresseområde för kulturmiljövården. Hargs Bruks historia går tillbaka till 1600-talet och dessförinnan av byarna Norrharg och Söderharg med närliggande yngre järnåldersgravfält. Hargs bruk utgör fortfarande en väl sammanhållen enhet och är ett välbevarat uppländskt järnbruk. Bruket har en lång brukshistoria där vattnet varit en drivande faktor för anläggandet av både järnbruket, kvarnar och sågar. Många kvarnar har avlöst varandra och redan i början av 1600-talet, före brukstiden, fanns i den norra delen av Hargsån flera parallella vattenrännor med vardera kvarn.

Kulturmiljöområdets upplevelsevärde utgörs av den omgivande helheten, där hålldammen utgör medelpunkten och runt om denna finns den gamla hammaren kvar, hammargrunden, ångkraftverket med sin höga skorsten och mot väster tar bruksgatan vid. Upplevelse inom kulturmiljöområdet är den stensatta vattenrännan med vattnet forsande än idag. Övriga lämningar efter både äldre och yngre generationer av kvarnar och sågar har ett mindre upplevelsevärde. Delar av området är igenväxt och lämningarna intill och i ån är efter raserade konstruktioner medan andra större hus säkerligen har rivits. De båda kvarvarande husen som troligen hört samman med sågverksamheten är de enda kvarstående byggnaderna inom området. Ur ett antikvariskt perspektiv tillför lämningarna och husen både kunskap och ett kulturhistoriskt värde.

Två föreslagna omlöp finns för fria fiskvägar. Den ena går i huvudsak i den gamla åfåran. Utefter ån finns två vandringshindren där vandringshinder 1, verkar sakna någon form av funktion och kan säkerligen tas bort. När det gäller det andra hindret, vandringshinder 2,

utgör det idag huvuddämnet från dammen. Från dämnet rinner vattnet därefter ned i den stensatta rännan som ingår i Harg 383, kvarn- och såglämningar tillkomna under de senaste 250 åren. Det andra omlöpet går i huvudsak genom dagens betesmark där enstaka förhöjningar i markytan, sot, kol, tegel och slaggbitar vittnar om historiska lämningar efter kolhus, närheten till hamrarna och sågverksamheten. Åverkan av ett omlöp i vattenfåran är större rent antikvariskt medan omlöpet i beteshagen mer påverkar helheten av kulturmiljön inom Nerhammarområdet. Här kan även finnas kulturlager från hammarområdet, vilket framkom utanför inventeringsområdet. Vattenspegeln nedan är en viktig del i helheten.

Fornsök - begrepp

Fornlämning - lämning efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Lämningen ska ha tillkommit före år 1850. I kulturmiljölagens andra kapitel behandlas fornlämningar. Dessa är automatiskt skyddade enligt lagen. Detta innebär att det inte krävs något myndighetsbeslut för att en fornlämning ska vara skyddad. Det innebär också att en nyupptäckt fornlämning omedelbart har ett skydd.

Bevakning - förkortning för bevakningsobjekt, används främst i de fall där lämningens status inte kunnat avgöras vid okulär besiktning, utan måste utredas vidare.

Övrig kulturhistorisk lämning - används för lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men ändå anses ha ett antikvariskt intresse. Bedömningen används även för sådana lämningstyper som vanligen inte betecknas som lämningar, till exempel Fyndplats, Plats med tradition och Fyndsamling. De lämningar som är registrerade som övriga kulturhistoriska lämningar har inte samma lagskydd som Fornlämningar (Kulturmiljölagen 1988:950).

Uppgift om - används om lämningen endast är känd via tidigare uppteckningar eller muntlig källa, men har inte återfunnits eller eftersökts.

Referenser

Otryckta och tryckta källor

Dietrichson, R-M, 2012. *Hargs Bruk. Berättelsen om Hargs bruk och dess ägare*. Del 1. 1600-1700-talet.

Fagerlund, D 2001. *Arkeologisk rapport – arkeologisk schaktövervakning*. Upplandsmuseet. Dnr 321-1434-2001.

Söderman, M, Remén Loreth, T, 2016. Upplandsstiftelsen naturvård & friluftsliv och Sportfiskarna Sveriges Sportfiske- och fiskevårdsförbund. *Åtgärdsförslag för Hargsåns Avrinningsområde. Förslag till åtgärder som kan ligga till grund för dialog mellan berörda parter i syfte att höja den biologiska mångfalden i områdets vattenmiljöer*.

Preliminär kartläggning och analys i Norra Östersjöns vattendistrikt. 2008. Samverkansdokument Länsstyrelsen Västmanlands län och Vattenmyndigheten Norra Östersjön.

Arkiv och webbsidor

Fornminnesinformationssystemet vid Riksantikvarieämbetet (FMIS)

Antikvarisk-Topografiska arkivet (ATA)

Vitterhetsakademins bibliotek (VITALIS)

Lantmäteriet, historiska kartor, www.lantmateriet.se (LM)

Länsstyrelsen i Uppsala län, www.lansstyrelsen.se

Ortnamnsarkivet i Uppsala, www.sofi.se (SOFI)

Riksantikvarieämbetet, www.raa.se (RAÄ)

www.hargsbruk.se

Kartor

Lantmäteristyrelsen

År 1737 Ägomätning A39-22:3

År 1741 Ägomätning A39-31:1

År 1941 Ägomätning A39-22:3

År 1953 Ekonomiska kartan Hargshamn J133-12i5j55

Åren 1859-63 Häradsekonomisk kartan J112-92-15b

Baksidetext:

Länsstyrelsens kunskap om lämningar utmed vattendrag och sjöar är idag dålig och ett kunskapsunderlag skulle förbättra möjligheterna att värdera och öka förståelsen för dessa kulturmiljöer vid eventuella åtgärder inom länet. Breja arkeologi har på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län under juni 2016 utfört en kulturhistorisk inventering gällande kulturlämningar i anslutning till Hargsån vid Nerhammaren i Hargs Bruk, Östhammars kommun. Hargsåns nedre dämnen utgör hinder för fiskar att vandra upp i ån och fiskevårdsåtgärder i form av två olika omlöp har föreslagits. Uppdragets delar har bestått av kart- och arkivgenomgång, fältinventering, registrering av forn- och kulturlämningar samt rapportarbete med en kulturhistorisk värdering. Den metod och värderingsmodell som utarbetades 2009 i projektet "Vattenanknutna kulturmiljöer i anslutning till sjöar och vattendrag" har legat som grund för arbetet. Ett kulturmiljöområde med industrilämningar från 250 års kvarn- och sågverksamhet beskrivs och värderas i rapporten.